

Aneks

Polskie gospodarstwa domowe w świetle statystyki

Jak wspomniano we wstępie, niniejsza książka ma przede wszystkim charakter studium teoretyczno-metodycznego dotyczącego ekonomiczno-finansowego wymiaru funkcjonowania gospodarstw domowych. Celowo, dla przejrzystości wykładu, unikano – poza wyjątkami – prezentacji danych statystycznych o stanie majątkowym oraz dochodach i wydatkach polskich gospodarstw domowych. Tym kwestiom poświęcone są liczne inne publikacje oraz opracowania statystyczne.

Aby jednak nie pozostawać tylko w sferze teorii i metodyki, uznano za właściwe, zamiast podsumowania rozważań, uzupełnienie wykładu o niektóre dane dotyczące liczebności i struktury polskich gospodarstwach domowych w pierwszej dekadzie XXI wieku. Taka prezentacja ułatwi czytelnikowi wyobrażenie sobie skali i znaczenia omówionych problemów w życiu gospodarczym oraz społecznym naszego kraju.

Głównym źródłem informacji o liczbie i strukturze polskich gospodarstw są wyniki przeprowadzanych co pewien czas narodowych spisów powszechnych ludności i mieszkań. Ostatni taki spis przeprowadzono w Polsce w 2002 roku (wcześniejsze odbyły się w latach 1921, 1931, 1950, 1960, 1970, 1978 i 1988). Dane dotyczące okresów międzyspisowych można uzyskiwać jedynie na podstawie szacunków zmian liczby i struktury ludności.

W tabeli 6.1. zestawiono podstawowe informacje na temat polskich gospodarstw domowych z lat 1988 i 2002 uzyskane ze zbiorczych opracowań wspomnianych spisów narodowych.

W latach 1988–2002 liczba gospodarstw domowych w naszym kraju zwiększyła się z 11 970,3 tys. do 13 337,0 tys., czyli o około 1,4 mln, co oznacza przyrost o 11,4%. Wyższa dynamika wzrostu cechowała gospodarstwa miejskie, ich liczba zwiększyła się o 14%, natomiast w odniesieniu do gospodarstw wiejskich wskaźnik ten wyniósł 6,5%.

Znając dokładniej przebieg procesów demograficznych w Polsce, można szacować, że pod koniec pierwszej dekady obecnego stulecia liczba polskich gospodarstw domowych zbliżyła do 14 mln, na co szczególnie wpłynął fakt szybszego przyrostu gospodarstw ludzi młodych urodzonych w latach 80. XX wieku, a więc w okresie najwyższego w historii Polski wyżu demograficznego. Z wielkim prawdopodobieństwem można przyjmować, że nastąpiło również zrównanie tempa wzrostu liczeb-

ności gospodarstw miejskich z tempem wzrostu gospodarstw wiejskich. Przesądza o tym przede wszystkim tzw. odwrócenie sald migracji wewnątrz krajowych, co oznacza, że w pierwszych latach bieżącego stulecia mamy do czynienia z ujemnym saldem migracji do miast (odpływ ludności przewyższa napływ), a dodatnim migracji na wieś (napływ przewyższa odpływ); w poprzednich dekadach było odwrotnie.

Przeciętne polskie gospodarstwo domowe w 2002 roku liczyło 2,84 osoby, czyli znacznie mniej od statystycznego gospodarstwa w 1988 roku, kiedy to w jego skład wchodziły 3,1 osoby. W 2002 roku gospodarstwo wiejskie składało się średnio z 3,33, a miejskie z 2,6 osób. Różnica jest więc znaczna¹.

Tabela 6.1. Liczba i struktura społeczno-zawodowa gospodarstw domowych w Polsce

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw domowych (w tys.)	
	1988	2002
Gospodarstwa wiejskie	4 106,2	4 372,5
Gospodarstwa miejskie	7 864,1	8 964,5
Gospodarstwa ogółem, w tym [w %]:	11 970,3	13 337,0
pracowników	51,4	38,3
pracowników użytkujących gospodarstwo rolne oraz rolników	19,3	7,0
pracujących na własny rachunek	3,4	6,5
emerytów	25,1	24,4
rencistów		13,4
pozostałych	0,8	10,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i mieszkań*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2003, s. 74–77, oraz *Rocznik Demograficzny 2008*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2008, s. 189.

Liczby podane w tabeli 6.1 wskazują na zmiany struktury społeczno-zawodowej polskich gospodarstw domowych w latach 1988–2002. Znacznie, bo o ponad 13 punktów procentowych obniżył się udział gospodarstw pracowniczych, a więc takich, w których głównym źródłem utrzymania są płace. Duży jest również spadek odsetka gospodarstw rolniczych oraz tzw. gospodarstw dwuzawodowych, posiadających równocześnie dwa źródła utrzymania, czyli płacę oraz dochód z działalności we własnym gospodarstwie rolnym. W okresie 1988–2002 wyraźnie zwiększył się udział gospodarstw, w których głównym źródłem utrzymania były świadczenia socjalne, czyli emerytury oraz renty. Oznacza to, że dość duża liczba gospodarstw zmieniła swój status społeczno-zawodowy, przechodząc z grupy pracowników i rolników do grupy

¹ Wszystkie dane liczbowe dotyczące gospodarstw domowych pochodzą z: *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i mieszkań*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2003, oraz *Rocznik Demograficzny 2008*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2008.

„weteranów pracy”. W 2002 roku niemal 38% polskich gospodarstw domowych były to gospodarstwa emerytów i rencistów. Na podstawie analizy przemian demograficznych w naszym kraju nietrudno dostrzec, że w ciągu pierwszej dekady bieżącego wieku odsetek ten systematycznie się zwiększał na skutek wejścia w wiek emerytalny pierwszych roczników powojennego wyżu demograficznego (1946–1956) oraz faktu częstego przechodzenia w „stan spoczynku” ludzi, którzy nie osiągnęli ustawowego wieku, czyli tzw. emerytów pomostowych. Jest to, generalnie rzecz ujmując, tendencja ekonomicznie i społecznie niekorzystna, wręcz patologiczna, świadcząca o wysokiej i postępującej dezaktywacji zawodowej naszego społeczeństwa.

Pozytywnym zjawiskiem, aczkolwiek o niewielkim jeszcze rozmiarze, jest wzrost odsetka gospodarstw osób utrzymujących się z pracy na własny rachunek (tzw. samodzielnych). Ich udział w globalnej populacji polskich gospodarstw domowych w latach 1988–2002 niemal się podwoił (z 3,4% do 6,5%).

W strukturze polskich gospodarstw domowych dominują oczywiście gospodarstwa rodzinne, aczkolwiek ich udział zmniejsza się. W 1988 roku 80,1% ogółu gospodarstw stanowiły rodziny, a w 2002 roku było to 73,6%. Oznacza to, że zwiększył się odsetek gospodarstw nierodzinnych – z 19,9% do 26,4%, przy czym skala tego zjawiska była znacznie większa w miastach (29,5%). Wśród gospodarstw rodzinnych przeważają oczywiście jednorodzinne, a tylko 6% stanowiły gospodarstwa składające się z dwóch lub więcej rodzin (na wsi ponad 11%).

Jeżeli zaś idzie o wielkość gospodarstwa domowego mierzoną liczbą jego członków, to dominują gospodarstwa jednoosobowe, a ich udział wzrasta. W 1988 roku 18,3% polskich gospodarstw stanowiły gospodarstwa jednej osoby, a w 2002 roku wskaźnik ten osiągnął 24,8%. Na drugim miejscu plasują się gospodarstwa dwuosobowe (odpowiednio 22,3% i 23,2%), a na trzecim trzyosobowe (20,3% i 19,9%). Znamienne jest, że w analizowanym okresie zmniejszał się udział gospodarstw wieloosobowych (powyżej trzech osób). Oznacza to, że mamy do czynienia z obniżaniem się wielkości polskich gospodarstw domowych. Nietrudno skonstatować, że trend ten utrzymuje się przez całą pierwszą dekadę bieżącego wieku i tak zapewne będzie jeszcze w drugim dziesięcioleciu. Jest to wynik, z jednej strony, wchodzenia w wiek dojrzały licznych roczników urodzonych w latach 80. ubiegłego wieku, z drugiej zaś strony – wchodzenia w okres starości (m.in. wdowieństwa) roczników z powojennego wyżu demograficznego i równoczesnego przedłużania się ludzkiego życia. W strukturze polskich gospodarstw domowych dominować więc będą gospodarstwa osób samotnych, samotnych-juniorów i samotnych-seniorów. Procesy te silnie oddziaływać będą na potrzeby oraz style życia, czyli – innymi słowy – na sposoby zachowań ekonomicznych społeczeństwa. Wszystko to istotnie wpłynie na kształt polskiego życia gospodarczego oraz społecznego, stanowiąc nowe i trudne wyzwania dla polityki ekonomicznej oraz społecznej naszego państwa.